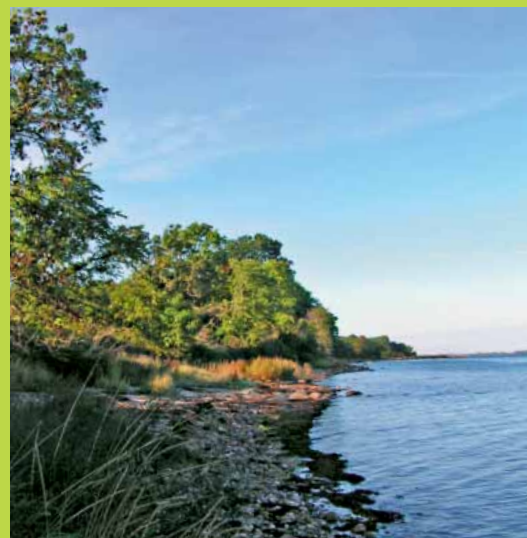

Fremtidens natur

i Odsherred Kommune

Danmarks
Naturfredningsforening

Danmarks Naturfredningsforening (DN) er Danmarks største grønne forening. Den er stiftet i 1911 og har i dag 97 lokale afdelinger.

Foreningens overordnede og langsigtede mål er, at Danmark bliver et bæredygtigt samfund med et smukt og varieret landskab, en rig og mangfoldig natur og et rent og sundt miljø.

DN arbejder for befolkningens muligheder for gode naturoplevelser og med emner som natur- og miljøbeskyttelse, naturgenopretning, adgang til naturen, lovgivning og oplysning.

DN arbejder for, at tabet af den

biologiske mangfoldighed standser. Dermed beskæftiger foreningen sig også med land- og skovbrugets produktionsmetoder, der har afgørende indflydelse på naturens vilkår.

DN arbejder især med den danske natur og mulighederne for at opleve den, men også med mere brede miljøemner og deltager i internationalt samarbejde gennem EU og Danmarks nærområder, Østersøen og Nordsøen.

Foreningen har godt 140.000 medlemmer, hvoraf et par tusinde er aktive og bruger en del af deres fritid på at arbejde for foreningens formål.

Du har brug for naturen. Og den har brug for dig!

Danmarks Naturfredningsforening
Tlf. 39 17 40 00
dn@dn.dk
www.dn.dk

© Udgivet af Danmarks Naturfredningsforening · Tlf. 39 17 40 00 · dn@dn.dk · www.dn.dk
Støttet med tilskud fra tips- og lottoindtægter til friluftslivet.

Indhold

	Side
Endnu bedre vilkår for natur og mennesker	4
Samspejlet mellem det våde og det tørre	5
Kysterne og habitatområderne	7
Fjordlandet	10
Sommerhusområdernes natur	14
Bjerglandet	17
Projektforslag 1: Mere vand i Trundholm Mose	19
Projektforslag 2: Sidinge Fjord og opland – vådt igen	20
Projektforslag 3: Naturskovdrift i Grevinge Skov	21
Projektforslag 4: Naturbeskyttelse i Klintområdet	22
Projektforslag 5: Fra feriekolonier til grønne områder	23
Projektforslag 6: Sikring af grundvandsressourcer i Bjerglandet	24
Projektforslag 7: Odsherreds sammenhængende stisystem	25
Invitation til samarbejde	26
Anvendt litteratur	27
Bidragydere	27

Endnu bedre vilkår for natur og mennesker

Naturen er en vigtig del af eksistensgrundlaget for os alle sammen og en af hjørnestenene i turismen. Den er derfor vigtig at bevare og udbygge. Det kræver imidlertid en langsigtet planlægning, der ikke blot betragter naturen som en statisk ressource.

Danmarks Naturfredningsforenings lokalafdeling i Odsherred (DN Odsherred) giver i denne rapport en række forslag og ideer til, hvordan vi kan gøre naturen i Odsherred mere rig og varieret – ved at udvikle det store naturpotentiale vi vitterligt har.

Fokus er sat på nye muligheder. Rapporten er ikke en beskrivelse af vore mange eksisterende naturperler. Dét står vi også gerne til rådighed, men dette emne har ikke været målet her.

Odsherred er kendetegnet ved det kuperede landskab og mødet mellem land og vand. De varierede kyststrækninger og vådområderne mellem bakkerne giver en vekselvirkning mellem tørt og vådt, som er et unikt grundlag for landskabelig og biologisk mangfoldighed. Samti-

dig giver vandet os det lys, der er så karakteristisk for kommunen.

Udviklingen i Odsherred er tæt knyttet til turismen, som stort set er blevet koncentreret i kystområdernes natur. Det øvrige landskab er gennem de seneste 150 år i vid udstrækning blevet afvandet gennem tørlægning og dræn, men med en anderledes behandling er der et stort potentiale for mere natur.

Skal man have visioner for kvaliteten af vores landskab, er det ikke til at komme uden om en mere naturlig vandbalance. Vand er forudsætningen for liv og mangfoldighed. At lade vandet drive forbedringer af natur, oplevelser og miljø går derfor i en kommune som vores hånd i hånd med udviklingen af turismen og kommunen som bosted.

Vi kommer på de følgende sider med en række eksempler på konkrete initiativer og projekter, som kan bidrage til at gøre Odsherred endnu mere attraktiv: Ved at højne kvaliteten i kommunens natur og i vandene omkring os.

Dermed giver vi også forslag til, hvordan vi kan leve op til de forpligtelser, vi har i form af lovgivning, internationale aftaler og bæredygtig udvikling.

**Danmarks
Naturfredningsforening Odsherred**
Lasse Braae,
formand for bestyrelsen
Svend Petersen,
formand for arbejdsgruppen

Udviklingen i Odsherred er tæt knyttet til turismen.

Samspelet mellem det våde og det tørre

Odsherreds blomst

Miljøministeren har udpeget Odsherred Kommune som ansvarlig for planten Nikkende kobjælde.

Værd at vide om Nikkende kobjælde:

- Den vokser på tør, mager og ugødet jordbund på overdrev, bakke-skrånninger og sandede marker langs kysten.
- Den blomstrer tidligt om foråret, inden græs og andre planter når at skygge for den.
- Den har skarpt smagende stoffer i bladene, så kreaturer undlader at spise den.
- Den er tæt besat med fine lange hår, der nedsætter fordampningen.
- Den har op til en halv meter lang pælerod og trives derfor på tør jord.
- Dens latinske navn er i dag *Anemone pratensis*, tidligere *Pulsa pratensis*.

Vi skal beskytte den ved at lade være med at plukke den eller fjerne dens frø og ved sørge for afgræsning på dens voksesteder.

Kilde: "Barhovedet dreng nu Odsherreds ansvar" af Peter Løn i Venstrebladet 24. maj 2007.

Naturen er i dag de fleste steder opdelt i små isolerede områder – det er "perler", som vi alle værdsætter og glæder os over. Men en mere sammenhængende natur vil forøge vore oplevelsesmuligheder markant

og skabe bedre muligheder både for flora og fauna. Det mindre skal altså tænkes ind i noget større i fremtiden, når Odsherred skal udbygge sin position som en attraktiv kommune fra naturens hånd.

DN Odsherred har derfor valgt at lægge ud med "de store linjer" i Odsherreds landskab, og på den måde håber vi at give perspektiverne og rammerne for de mere konkrete projekttiltag, der følger siden hen.

En femtedel af kommunens areal har været dækket af vand. Indtil tørlægningen af Lammefjorden var det kun "draget" mellem Lammefjorden og Sanddobberne, der adskilte Odsherred fra at være en ø.

Vi har stadig en lang kystlinje mod fjord, bælt og Kattegat. Karakteristisk for Odsherred er de store sammenhængende sommerhusområder på de flade aflejringskyster, som huser nogle af vore mest specielle, naturligt tørre naturområder.

Odsherred Kommune opdelt i de fire områder, som benyttes i denne rapport.

Vandområderne langs Odsherreds kyster er udpeget til fuglebeskyttelses- og habitatområder (Sejerø Bugt og Isefjordens munding), ligesom der er afsat særlige miljømidler til at føre hele Isefjorden tilbage til en mere naturlig tilstand. Størstedelen af Odsherreds areal er opland til Sejerøbugten eller Isefjorden og dermed af stor eller afgørende betydning for miljøtilstanden for de to vandområder. Vi må derfor målrettet fokusere på at forbedre vandkvaliteten i oplandet. Særlig vigtig er her udledningen fra landbruget på lavbundsarealerne Sidinge Fjord og Lammefjorden, som bidrager væsentligt til den negative påvirkning af miljøtilstanden i Isefjorden i dag.

Inde i landet er Odsherreds landskab sammensat af monumentale morænebakker – øerne i havet efter isens tilbagetrækning. Mod øst danner bakkerne et stort sammenhængende fjordlandskab. Mod vest og nord er de gamle "øer" forbundet af

talrige aflejringskyster, og derved er de odder dannet, som giver kommunen sit navn.

Beliggenheden i det milde storebæltsklima giver bakkerne en for Danmark egenartet biologi, der især fremhæves på afgræssede arealer som overdrev med karakteristiske biologiske samfund, inklusive nogle af vore mest bevaringsværdige rødlistede arter.

Store dele af bakke- eller "bjerglandet", som vi har valgt at kalde det her, har desuden en grundvandsdannelse, der er usædvanlig stor – selv med dansk målestok. Området er derfor som skabt til en miljøvenlig udnyttelse af arealerne.

Det er i samspillet mellem våde og tørre miljøer, at Odsherred har nogle helt særlige forudsætninger for dramatisk at forbedre vilkårene for natur og mennesker i kommunen.

DN Odsherred peger her på syv konkrete projekter, som viser vejen frem:

1. Mere vand i Trundholm Mose.
2. Sidinge Fjord og opland – vådt igen.
3. Naturskovdrift i Grevinge Skov.
4. Naturbeskyttelse i Klintonrådet.
5. Fra feriekolonier til grønne områder.
6. Sikring af grundvandsressourcer i Bjerglandet.
7. Odsherreds sammenhængende stisystem.

Projekterne er udvalgt, så de understøtter de store linjer i Odsherreds landskab, og det er hensigten, at de dermed kan være med til at åbne nogle helt nye perspektiver i landskabet for fremtidens brugere.

Vand er som nævnt et gennemgående tema. Mennesket har alle dage været tiltrukket af vand og lys, og i Odsherred afspejles det tydeligt i den tiltrækningskraft, kysten har på fastboende, landligere og turister. Nærheden til vand hænger direkte sammen med jordpriserne. Men så snart man bevæger sig bort fra kysten, domineres landskabet i dag i alt væsentligt af tørlagte landskaber.

Ved at vende den udvikling kan vi forhåbentlig igen skabe et mere spændende og varieret "indre" Odsherred.

Odsherred i historisk tid – inden dræning og tørlægning.

Kysterne og habitatområderne

Historien om turismen i Odsherred er forbundet med kystlinjen.

Kysterne mod hav og bælt med de tilstødende lavvandede havområder indeholder noget af den mest bevaringsværdige og særegne natur i Odsherred. Der er tale om følgende forskellige naturtyper, hvor konkrete værdifulde eksempler angives i parentes:

- Lavvandede fuglebeskyttelsesområder og habitatområder ved Isefjordens munding og Sejerø Bugt.
- Stenrev, der fungerer som "banker" for marin biodiversitet fx i tilfælde af iltsvind (Ebbeløkke Rev, Sjællands Rev og Grønne Revle).
- Ny og gammel klit (Korshage, Nyrup Bugt og Sejerø Bugt).
- Næringsfattige overdrev og heder (Korshage, Skansehage, Klintebjerg, arealer på østsiden af Griben og lyngområderne ved Sejerø Bugt).
- Kystnære søer (Flyndersø, Dybesø, Bjergmoserne og Klint Sø).
- Morænebakker med storebæltsvegetation (Griben, Bjergene og Ordrup Næs).
- Tidligere kystskrænter (Ebbeløkke, Klintebjerg og Lumsås).

- Tidligere lavvandet kyst, som nu er opland til habitatområdet Sejerø Bugt (Trundholm Mose).

På mange måder er historien om turismen i Odsherred forbundet med kystlinjen og derfor også tæt knyttet til problemstillingerne i forbindelse med de nævnte naturtyper. Samtidig er en række af de mest vidtgående forpligtelser i form af fredninger og beskyttelse knyttet til nogle af disse arealer.

Næringsfattige overdrev og heder har været særligt udsatte og er nu af meget begrænset udstrækning i forhold til for bare 100 år siden. Det har resulteret i en generel erkendelse af, at det er vigtigt at arbejde for at bevare de heder og overdrev, som stadig findes i kommunen.

Andre steder er kystnære søer og moser blevet tørlagt og helt eller delvist bebygget med sommerhuse som ved Langesømosen på Korshage og ved Fladvandet og Klint Sø ved Klint, og der har også i nyere tid været taget initiativ til yderligere udstykning af sådanne gamle våd-

områder med stort naturpotentiale.

De tidligere kystskrænter er mange steder ikke beskyttet, og gammel skov risikerer derfor stadig at blive fældet. Andre steder er kystskrænterne i fare for at miste deres overdrevskaraktter – fx som følge af opdyrkning.

Vi mener derfor, at tiden nu er inde til at gøre en dedikeret indsats for den kystnære natur med alle de nævnte naturtyper. I Odsherred Kommune med dens sommerhusturisme vil det gavne en mere mangfoldig natur og sikre et mere bæredygtigt grundlag for den stadig mere aktive turisme.

Vi foreslår, at Odsherred Kommune skal fremme den alsidige kystnære natur ved:

- **At forbedre naturen i habitatområdernes opland** og derved kvaliteten af selve habitatområderne. Vi har særlige nationale og internationale forpligtelser for disse områder, og de falder fint i tråd med et ønske om at forbedre grundlaget for den lokale turisme. **Specielt Trundholm Mose** er et fremragende eksempel på et sådant potentielt naturgenopretningsprojekt, som vil kunne give hele kommunens natur og friluftsliv et løft. Det vil kunne ske ved at genoprette de gamle vandløb Svinninge Sø, Fuglebæks Å og Gærde Å, der er de vigtigste enkeltkilder til habitatområdet Sejerø Bugt. Derved vil man dels mindske næringsstofftilførslen til lagunen bag Korevlerne og til Sejerø Bugt, dels gennem høslæt og afgræsning kunne skabe artsrige enge i Trundholm Mose – til forskel fra den tørre og ret artsfattige tilstand, der hersker i dag pga. den meget intense afvanding gennem meterdybe kanaler.
- **At arbejde målrettet på sikring af naturværdier i tilknytning til tidligere kystskrænter**, som i dag bl.a. huser spændende varieret skov og støder op til ferske vådområder. Hermed lægges der op til at etablere grønne korridorer med disse

Solopgang ved Korshage.

skrænter som udgangspunkt og dermed skabe en visuel fortælling om landskabets udvikling i kommunen. Det gælder fx gamle kystskrænter ved Ebbeløkke, Lumsås, Klintebjerg, Klint Sø, Brentebjerg, Flyndersø/Dybesø og øst for Nørrevang. Det indebærer først og fremmest en yderst restriktiv administration af sommerhusudstyknin-ger og bebyggelse på og ved disse skrænter, men også en tilskyndelse til bevaring af naturskov og overdrev samt græsning af enge.

- **At sikre vandet og vandkvaliteten i de kystnære naturtyper** til gavn for såvel natur og miljø som turisme. Et eksempel er Klint Sø og Bjergmoserne ved Klintebjerg. Her er der sket en udstrakt dræning af den våde natur. I den forbindelse mener vi, at yderligere sommerhusudstyknin-ger på gamle vådområder bør stoppes helt, og vi anbefaler, at man i stedet ser på mulighederne for en mere bæredygtig udnyttelse af de mest kystnære områder. Netop i dette område er der mulighed for at skabe en unik sammenhæng mellem naturen mod Sejerø Bugt og mod Kattegat via en "våd korridor" fra Sejerø Bugt/Trundholm Mose over bjerglandet (jf. senere afsnit) og Højby Sø til Klint Sø og Kattegat. I bjerglandet ligger der stadig mange mindre vandhuller,

og området er derfor egnet til en særlig indsats, som kan skabe en større sammenhæng.

- **At sikre, at naturpleje af heder og overdrev sker til gavn for en alsidig natur.** I dag foregår der en "overpleje" af vigtige områder med for mange dyr, hvor især geder ødelægger mere, end de gavner. Fodring forekommer også, og det er imod hele ideen om ekstensiv og forsigtig pleje af sart, næringsfattig natur. Som et led i pleje af heder og overdrev kan man også forestille sig, at sammenhængen- de sommerhusområder på gammel hede kan indgå fælles aftaler om pleje i form af fx ekstensivt fårehold.

Samtlige beskrevne naturtyper er tæt knyttet til dynamikken i kystdannelsen og udgør som sådan hver sit kapitel i fortællingen herom – fra sandet, saltpåvirket, næringsfattig "ny kyst" til mere næringsrig, produktiv "gammel" eller "tidligere" kyst. Vi opfatter det som et overordnet mål at skabe en naturlig overgang fra de "eksponerede" næringsfattige til de mere "beskyttede" og næringsrige naturtyper bag kystlinjen. Den sammenhæng er i dag fraværende de fleste steder. Vore projektforslag for Klintebjerg området og Trundholm Mose kan vise den sammenhæng på bedste

vis med de forskellige naturtyper repræsenteret.

I de eksponerede næringsfattige områder består farerne især i gødskning, nedslidning, udstykning, men også i for grov græsning med fx geder og heste – selv om naturbevaring er hensigten. I de mere næringsrige områder er farerne snarere dræning og inddragelse til intensiv landbrugsmæssig udnyttelse eller sommerhusudstyknin-ger, som det eksempelvis har været tilfældet med hhv. Trundholm Mose og Klint Sø.

Hermed er dynamikken og sammenhængen i vores lokale kystnære natur blevet meget begrænset. For at få et indtryk af hvilke muligheder der ligger her, behøver man imidlertid ikke at bevæge sig langt. Eng- og moseområderne ved Saltbæk Vig, Reersø, Tissø og Borreby Mose har et righoldigt plante- og fugleliv.

Noget tilsvarende kunne (gen)skabes i Trundholm Mose med en mere våd og naturvenlig pleje. Sammen med Sanddøberne og Korevlerne danner de sydlige oven for nævnte steder en linje af vådområder langs Vestsjællands kyst. I Trundholm Mose er der grundlag for større områder med høslæt, der kunne blive hjemsted for den særlige danske ansvarsart Engsnarren. Odderen, der hører til i større rørskovsområder, bør også nævnes, fordi både Saltbæk Vig og Trundholm Mose kunne være potentielle, fremtidige levesteder for denne art.

Klint Sø området og Bjergmosernes kyst- og skovnære natur har potentialet til et særligt mangfoldigt og alsidigt naturområde med bakket overdrev, gamle kystskrænter, eksponeret mose, skov, mere næringsrig mose og kystnær sø – med mulighed for autentiske naturoplevelser tæt på et sommerhusområde.

Disse områder kunne afslutte perlerækken af vådområder langs Sjællands vestkyst – beliggende netop på den linje, hvor trækkende gæs og vadefugle krydser det nordlige Odsherred mellem Sejerø Bugt og Kattegat om foråret og efteråret.

Beskyttelsesområder

Fællesbetegnelsen for de udpegede internationale beskyttelsesområder kaldes i EU-sammenhæng for Natura 2000 områder. Disse områder består af habitat- og fuglebeskyttelsesområder. Ramsarområder er en del af fuglebeskyttelsesområderne.

Habitatområder udpeges for at beskytte og bevare bestemte naturtyper og arter af dyr og planter, som er af betydning for EU. I Danmark findes der 254 habitatområder, der er udpeget i perioden 1998-2004. En del områder er både fuglebeskyttelsesområder og habitatområder.

I Odsherred er der fire habitatområder: Ebbeløkke Rev, Sejerø Bugt, Bjergene (Diesebjerg og Bollinge Bakke) samt Rørvigkysten fra Dybesø til Rørvig Havn (inklusive Korshage og Skansehage).

Fuglebeskyttelsesområder er områder, hvor ynglefugle – som er sjældne, truede eller følsomme over for ændringer af levesteder – beskyttes, og områder, hvor fugle, som regelmæssigt gæster Danmark for at fælde fjer, raste under trækket eller overvintre, skal beskyttes. I Danmark er der i dag 113 fuglebeskyttelsesområder.

Odsherred har tre fuglebeskyttelsesområder: Sejerø Bugt, Isefjordsmundingen (inklusive Korshage og Skansehage) samt Hovvig.

Ramsarområder er beskyttede vådområder med særlig betydning for fugle. Områderne er ikke udpeget på grundlag af et EF-direktiv som habitat- og fuglebeskyttelsesområder, men på grundlag af en international konvention fra 1971.

Sejerø Bugt er Odsherreds eneste ramsarområde.

Kilder:
www.skovognatur.dk/Emne/Natura2000
www.kort.arealinfor.dk/cbkort?profile=vestsjælland

Korshage

Den yderste nordøstlige spids af Odsherred hedder Korshage. Arealet blev fredet i 1939, og det bliver i fredningskendelsen beskrevet som "Sjællands eneste endnu eksisterende, sammenhængende område med uberørt hede-, klit- og strandmarksvegetation". Området er en del af habitatområde nr. 134 med 15 landskabs- og vegetationstyper som udpegningsgrundlag, hvoraf syv har særlig prioritet. Desuden udgør Korshage en del af fuglebeskyttelsesområde nr. 102 med trækkende Ederfugl, Hvinand samt Stor og Toppet skallesluger som udpegningsgrundlag. Blandt ornitologer regnes området for en

af Danmarks vigtigste trækfuglelokaliteter. Der er i alt registreret over 290 forskellige fuglearter i Korshageområdet.

For at bevare områdets åbne karakter er det nødvendigt at foretage en nøje afvejede naturpleje i form af afgræsning, slåning og fældning, som styres i overensstemmelse med retningslinjerne i EUs Natura 2000 projekt.

Kilder:
www.skovognatur.dk/Emne/Natura2000/Fuglebeskyttelse/Udpegningsgrundlag/
www.rnf-info.dk/natur.html
www.rfst.dk/

På gamle kystskrænter findes endnu noget af vores mest oprindelige skov.

Fjordlandet

Vi har defineret fjordlandet som afstrømningsområdet til Isefjorden (jf. figur side 6). Det omfatter det meste af Odsherreds østlige del, der er et smukt og varieret istidslandskab med mange relativt uforstyrrede bevaringsværdige områder, hvor udsynet til Isefjorden mange steder indgår som en af herlighederne. Nogle af de mest værdifulde og særegne naturtyper i kommunen findes her, og der er allerede knyttet forpligtelser til flere af disse arealer i form af fredninger og anden beskyttelse.

Området udviser stor kontrast til Odsherreds vestkyst, og publikumspresset er heller ikke nær så

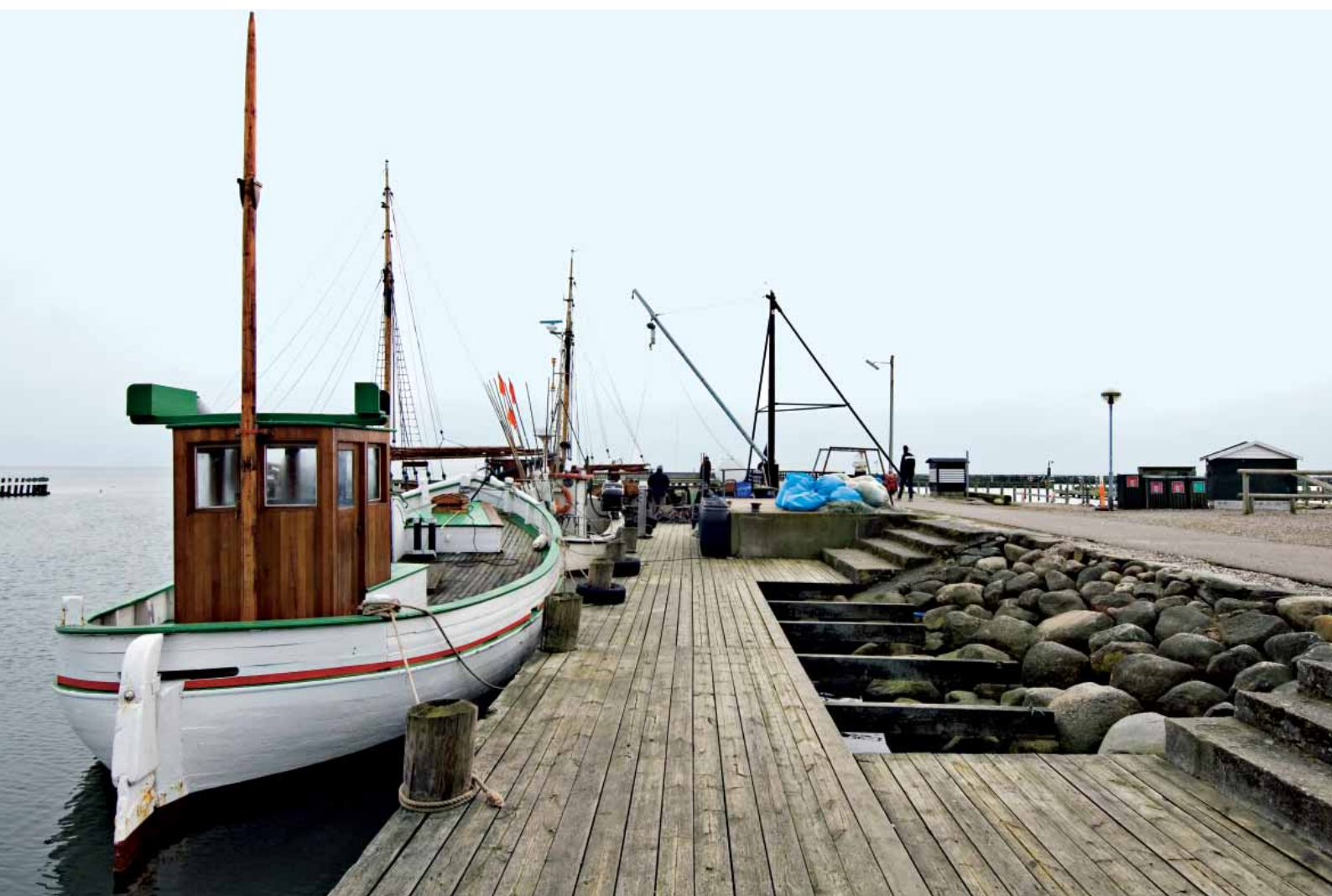
bastant i hovedparten af området. Vores målsætning er derfor at skabe "et større uforstyrret landskab" – helt i overensstemmelse med den gamle regionplan – der vil forøge såvel naturværdierne som den rekreative værdi. En realisering vil styrke kommunens image – både når det gælder bosætning og turisme, og når der fokuseres på naturværdier.

Fjordlandet kan opdeles i fire områder:

1. Hovedparten af Rørvighalvøen med bl.a. Korshage, Skansehage, Nørrevang, Nakkeland og Ringholm. Selv om den nordlige del af kommunen må anses for den tæt-

test bebyggende, rummer dette område i dag kommunens største og vigtigste egentlige naturområder. Balancen mellem beskyttelse og benyttelse bliver allerede i dag sat på en prøve.

2. Skovlandskabet fra Grønnehave Skov i nord over Anneberg Skov, Ulkerup Skov, Stokkebjerg Skov og Kongsøre Skov til Grevinge Skov i syd indgår i dag i en smuk mosaik med det omgivende åbne land.
3. De inddæmmede fjorde udgør et helt specielt kapitel, og spørgsmålet om kultur eller natur ligger lige for. Vi har eksempler på begge dele. Hovvig er i dag det eneste område i Odsherred, hvor vi kan

I mere end 100 år har Rørvigområdet været et populært feriested.

sige, at der er natur på naturens præmisser. Både Lammefjorden og Sidinge Fjord har en spændende kulturhistorie, men rummer også store potentialer for naturgenopretning.

4. Endelig er der selve Isefjorden, hvor vandkvaliteten er en yderst væsentlig parameter, men også kultur og oplevelsesmuligheder spiller ind. Isefjordsstien er det samlende led på landsiden.

Rørvigområdet

Siden slutningen af 1800-tallet har Rørvig været et populært feriested pga. den særegne natur, badestrandene og den afsondrede beliggenhed. Tidligt fik byen tilnavnet "Sjællands Skagen", og det har igennem ét århundrede været et navn, som hele Odsherred kunne profitere af. Naturen er det helt afgørende aktiv i den sammenhæng.

Rørvigområdet fangede tidligt både forskernes og fredningsmyndighedernes interesse, så mange lokaliteter er søgt sikret i tide ved fredning eller anden beskyttelse. Udviklingen i området er beskrevet flere steder, men bogen "Mellem Isefjord og Kattegat" er uden tvivl den mest dækkende generelt.

Byzone og sommerhusområder udgør ca. halvdelen af den tidligere Nykøbing-Rørvig Kommune, og området må i dag anses for udbygget. Vi opfordrer derfor til en stram administration efter gældende regler.

Det er vigtigt for hele lokalsamfundet, at der sker en ansvarsbevidst forvaltning af de værdier, som gennem 100 år har gjort Rørvig til et af de mest eftertragtede sommerhusområder på Sjælland. Lokalt er der således en oplagt interesse i, at området fortsat er attraktivt for publikum og dermed trækker naboområderne med – frem for at save den gren over, Odsherred Kommune selv sidder på, i en iver efter at få bygget et par huse mere.

Som eksempel på, at der også

Den afvandede Sidinge Fjord er spændende kulturhistorie, men den har også potentialer for naturgenopretning.

i fremtiden er behov for en aktiv indsats, fremhæver vi Korshage. Den iværksatte pleje for at standse tilgroningen har i vore øjne medført en alt for hård græsning. Der er dog indledt en dialog for at sikre en bredere målsætning for plejen.

Langesømosen har vel mere end nogen anden lokalitet været udsat for negliger af fredningsbestemelse og -formål – til trods for at området er fredet. Vi er opmærksomme på denne lokalitets skæbne og håber meget på en snarlig renovering af fredningskendelsen. Flere feriekolonier ligger i og omkring den gamle mose, og disse arealer udgør en væsentlig del af områdets naturværdier, bl.a. i form af meget værdifuld udvikling af naturskov imellem kystens naturtyper og ind til den gamle kystskrænt.

Problemstillingen med gamle status quo fredninger fremgår også markant på Skredbjerg, hvor ophør af græsning har medført total ændring af vegetationen fra den særegne skrænt- og engflora til krat.

Skovlandskabet

Siden bondekulturen begyndte i yngre stenalder for 5000 år siden,

Rute 21

I 1999 besluttede Folketinget, at der skal anlægges en fire-sporet motorvej fra Holbæk til Tuse i forlængelse af den eksisterende motorvej og en motortrafikvej fra Tuse til Vig.

Anlægsarbejdet for motortrafikvejen mellem Tuse og Vig skal ifølge planerne igangsættes i 2009 med åbning i 2012.

Den nye motortrafikvej krydser de inddæmmede arealer på både Lammefjorden og Sidinge Fjord.

Kilde: www.vejdirektoratet.dk/dokumentniveau.asp?page=document&objno=74461

har menneskene ryddet skov for at opdyrke jorden. I bronzealderen var 40 pct. af Odsherred allerede åbent landbrugsland. Jorder, der ikke kunne give tilstrækkeligt udbytte, blev henlagt til græsning/overdrev. I slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet blev de sidste rester af den oprindelige skov fredet, og siden den tid har Grønnehaven, Annebjerg, Ulkerup, Stokkebjerg, Kongsøre og Grevinge skove ligget

som grønne øer i det stadigt mere intensivt opdyrkede landbrugsland.

Den naturlige vegetation i Danmark er løvskov. På den baggrund kan det virke paradoksalt, at mange naturplejeprojekter faktisk har som hovedformål at forhindre, at landskabet springer i skov. Vi foreslår, at et større område i det østlige Odsherred udpeges som skovlandskab. Det er bestemt ikke vores tanke, at der blot skal skabes et kæmpestort sammenhængende skovområde. Tværtimod forestiller vi os et rigt varieret landskab med åbne landbrugsarealer, ekstensivt udnyttede overdrevsområder, grønne enge samt mange større og mindre skovområder.

Vores vision er et landskab, hvor skovområderne igen i højere grad knyttes sammen af økologiske

forbindelseslinjer, fx langs de mange fredede diger eller gennem etablering af nye, brede levende hegn. Disse tilplantninger – og skovrejsning – må dog ikke komme på tværs af udsigterne over hav, fjord og det åbne landskab. Derfor kan det også ske ved at skabe åbne afgræssede overdrevsområder med spredt bevoksning og små vandhuller. Odsherred Skovdistrikt har i området omkring Ulkerup Skov vist mange gode eksempler på, hvordan det kan gøres. Visionen kunne nogle steder udmøntes i et Skåne-lignende landskab med havørne, røde glenter og ravne svævende over skov og fjord.

Når et områdes naturkvalitet skal bedømmes, er der mange måder at gøre det på. En meget enkel metode er at se på toppen af fødekæden. I et område, hvor der er plads til en

Kan vi mon få Havørnen som ynglefugl i Odsherred?

brun bjørn, er der helt sikkert mere oprindelig natur end i et område, hvor "toppen" udgøres af en rød ræv. Nu kommer der jo nok aldrig store fritlevende rovdyr i Odsherred, men vi kan formodentlig få både Havørn og Kongeørn som ynglefugle. Det eneste der kræves er, at vi giver dem en smule plads.

DN Odsherred forslår derfor, at udvalgte områder i skovene udlæg-

På vej ind i Ulkerup Skov.

Levende hegn

I et moderne intensivt dyrket landbrugslandskab ligger naturområderne ofte som isolerede øer. Sådanne småområder er meget sårbare over for uheldige ydre påvirkninger, og det er derfor vigtigt, at de knyttes sammen af effektive "spredningskorridorer". Det kan være fx være åer og grøfter eller vejrabatter, men ofte er det de levende læhegn, som danner de vigtige forbindelseslinjer i landskabet.

Tidligere brugte man smalle et-rækkede hegn, men siden 1970erne er det blevet mere al-

mindeligt at plante op til ti meter brede hegn med op til syv rækker træer og buske. Sådanne hegn kaldes også "habitatkorridorer", fordi de er brede nok til også at fungere som selvstændige levesteder (habitat) for mange planter og mindre dyr. I Odsherred er det dog vigtigt, at brugen af de brede hegn ikke overdrives, da det åbne landskab er med til at gøre Odsherred til en turistattraktion.

Kilder:
www.netpublikationer.dk/DFFE/5595/
www.laepant.dk/doc/index.html

Hovvig

Hovvig er en inddæmmet gren af Isefjorden og udgør nu fuglebeskyttelsesområde nr. 97. Dæmningen blev etableret i 1870erne, men ved en storm i 1902 blev hele området sat under vand. Området består i dag af fladvandede søer og udstrakte rørskove, enge og mindre skovområder. Der er to fugletårne, hvorfra hele arealet kan overskues. På vestsiden findes en skarvkoloni på ca. 1200 reder. Der er i alt registreret over 250 forskellige fuglearter i området ved Hovvig.

Sammen med Slettermosegård og Nakke Skov udgør Hovvig et samlet, meget varieret naturområde på i alt 334 ha.

Kilder:
www.skovognatur.dk/Udgivelser/Reservatfoldere/hov.htm
www.skovognatur.dk/Udgivelser/Vandretursfoldere/atilaa/HovVigNakke.htm

ges som egentlige naturskove. Inden for disse områder skal al unødvendig færdsel undgås, og naturen skal i videst muligt omfang have lov til at passe sig selv.

Vi er overbevist om, at "skovlandskabet" har alle muligheder for at kunne blive et fantastisk spændende og varieret landskab med plads til både mennesker og natur. Det kræver ikke en gang voldsomme investeringer eller forandringer, men blot, at der lægges en omhyggelig og langsigtet plan for udviklingen af såvel de enkelte skove som af hele det samlede område. DN-Odsherred deltager meget gerne i udarbejdelsen af en sådan overordnet skov- og naturplan.

De inddæmmede fjorde

Langs Odsherreds østkyst ligger hele fire inddæmmede områder: Hovvig, Ringholm, Sidinge Fjord og Lammefjorden, som alle er etableret i slutningen af 1800-tallet. Hovvig er det eneste af de fire projekter som "mislykkedes".

Staten har igennem de seneste tyve år opkøbt en række enge øst for selve Hovvig, og disse indgår i dag som en del af et reservat. Vi havde forventet, at dette ville betyde yderligere styrkelse af flora og fauna, men den effekt er udeblevet.

Forklaringen er, at vandet ledes alt for hurtig væk fra engene. Vandstanden på disse skal derfor hæves – især i forårsmånederne. Typiske engplanter, der trives på lidt vådere jord, såsom orkideer, vil kunne finde fodfæste, og små pytter og vandhuller, der ikke tørrer for hurtigt ud, vil gavne padderne.

Det er selvfølgelig ikke realistisk at forestille sig hele Lammefjorden sat under vand, men med Sidinge Fjord er det en anden sag. Vi anser området som Odsherreds eneste mulighed for at etablere et storstilet naturgenopretningsprojekt, hvis værdi vil blive yderligere højnet af "naturskovsprojektet" i Grevinge Skov. Der ligger kun relativt få huse og gårde på den gamle fjordbund, og en genetablering af fjorden vil betyde store udviklingsmuligheder for Vig by. Fra et naturmæssigt synspunkt er en genetablering af Sidinge Fjord en helt enestående begivenhed, der i dansk størrelsesorden kun kan sammenlignes med Skjern Å projektet.

Den kommende motor(trafik)vej (rute 21) vil krydse Lammefjorden ca. 2,5 km vest for Audebodæmningen. Vi foreslår, at man undersøger mulighederne for at etablere et nyt vådområde mellem den nye vejdæmning og Audebodæmningen. Der er i øjeblikket ingen bebyggelse i området, og størstedelen henligger som udyrket

areal. Sammen med tilsvarende nye områder i Sidinge Fjord samt Hovvig længere mod nord har vi mulighed for at skabe en hel perlerække af naturområder af en størrelse og en kvalitet, som man ellers kun finder i det nordlige og vestlige Jylland.

Isefjorden

Nøgleordet for Isefjorden må i denne forbindelse være vandkvalitet. I relation til fremtidens natur- og miljøkrav mangler vandkvaliteten for tilstrømningen til Isefjorden fra oplandet, herunder Lammefjorden og Sidinge Fjord, meget i at være optimal. En realisering af de her foreslåede visioner vil i høj grad være med til at forbedre forholdene, men der er også andre muligheder.

Fritlægning af rørlagte bække og mindre åer vil også mindske udvaskningen af kvælstof.

Sommerhusområdernes natur

Fra sommerhuset til klitten og vandet.

Odsherred er den kommune i Danmark, der har flest sommerhuse. En meget stor del af kommunens udstrakte, kystnære områder er dækket af sommerhusudstyknings, heraf flere tusinde op til det beskyttede Natura 2000 område langs Sejerø Bugt og Neksælø Bugt.

Der findes ligeledes sommerhusudstyknings inden for alle de mange andre forskellige landskabstyper, Odsherred har at byde på, eksempelvis på tidligere strandenge, især på Sjællands Odde og ved Sidinge Bugt og Lammefjorden, på morænebakkerne ved Klint, Veddinge Bakker og Ordrup Næs, på hav- og fjordkysterne fra Vesterlyng og Rørvig-halvøen til Lammefjorden samt på tidligere moser og søbund som Trundholm Mose og Klint Sø.

Alle disse landskabstypers naturpotentialer er vidt forskellige, og nogle af Danmarks mere sjældne dyre- og plantearter er knyttet til dem. Det drejer sig fx om Stor vand-

salamander og Pungmejse (moser), Rødrygget tornskade (hede og overdrev) og Nikkende kobjælde og Plettet gøgeurt (overdrev og magre enge). Det betyder, at der ligger store og spændende udfordringer i at støtte udviklingen af den biologiske mangfoldighed på de enkelte steder med hver deres mikroklima og muligheder for dyre- og planteliv.

Mange sommerhusudstyknings blev placeret på områder med ekstensivt landbrug pga. magre jorder. De er efterhånden af ældre dato og er bebygget i en periode, hvor grundstørrelsen oftest var beskedent og gode byggematerialer en mangelvare. Perioder med begrænsninger i tilladte husstørrelser kan også stadig aflæses i mange områder.

Sommerhusområderne indeholder således en mangfoldighed af landskabstyper, som man stadig har mulighed for at genskabe dele af til trods for, at udviklingen har medført et stigende rekreativt og miljømæs-

sigt pres, ikke mindst inden for de seneste årtier.

Presset skyldes en række kulturelt – såvel som socialt og politisk – betingede faktorer, eksempelvis:

- En forskydning fra sommerbrug i retning af helårs-fritidsbrug.
- En øget benyttelse til helårsbeboelse for pensionister.
- En tendens til at ejere af dobbeltgrunde frasælger ubebyggede grunde til bebyggelse.
- En stigende udlejning af sommerhuse.
- En kraftig stigning af elforbruget i sommerhuse.
- En tendens til større huse med villapræg.
- En tendens til opførelse af carporte, garager, plankeværker mv.
- En tendens til haveanlæg som i villakvarterer.

Alle disse tendenser er fælles for udviklingen på nationalt plan og kan

Hvor mange, hvor meget og hvor stort?

Hvert 8. danske sommerhus ligger i Odsherred (25.000 ud af i alt 200.000).

Den gennemsnitlige sommerhusstørrelse er steget fra 61 til 72 m² på blot 15 år. Et typisk nybygget sommerhus er på ca. 100 m².

På landsplan er ca. 17.000 sommerhuse fast beboede. Heraf ca. 37 pct. af pensionister. Det forventes, at antallet af fastboende vil stige med 50 pct. frem til 2015.

Fra marts 2006 til marts 2007 steg antallet af udlejede ferieuger i danske sommerhuse med 24 pct.

Det største byggeboom for danske sommerhuse fandt sted i 1970-74, hvor der blev bygget 35.000 sommerhuse. Mindre end en fjerdedel af samtlige sommerhuse er bygget de seneste 30 år.

Kilde: Elforbrug i sommerhuse, SBI 2006:06.

forventes at fortsætte. Det handler derfor om at få identificeret mulighederne for, at naturindholdet i sommerhusområdet øges sideløbende med det stigende rekreative pres.

For at det skal kunne lade sig gøre, er det af afgørende betydning at have en velbegrunderet handlingsplan, således at naturværdierne bliver synlige for de sommerhusejere, der skal pleje og forvalte dem på hver sin måde – afhængig af det enkelte områdes naturtype.

I flere år har en del sommerhusområder haft gang i en udvikling, hvor initiativgrupper og grundejerforeninger har taget initiativ til projekter med det mål at øge bevidstheden hos lodsejerne om naturpleje og naturværdier. Det har mange steder vist sig, at overraskende mange

Sommerland af første grad.

lodsejere er lydhøre, og der er derfor grund til forsigtig optimisme.

Det kulturelle mønster, der skal ændres radikalt, er den traditionelle opfattelse af, at tilplantning med østrigsk fyr og rynket rose hører hjemme på sommerhusgrunde. Og hvis det kan lade sig gøre at bibringe de mange sommerhusejere en så massiv (om end forkert) opfattelse af, hvordan en "rigtig sommerhusgrund" ser ud, så må det også kunne lade sig gøre lige så massivt at komme igennem med et ændret budskab, hvis man gør det rigtigt.

Som Danmarks største sommerhuskommune er det i Odsherreds interesse at få sikret og frigjort noget af den naturkapital, der ligger bundet i tilgroede sommerhusgrunde, specielt hvis det med en målrettet pædagogisk og vejledningsmæssig indsats kan ske på frivillig basis.

Det er her af uvurderlig betydning, at der omkring flere af de mest markante sommerhusområder i kommunen har været bred befolkningmæssig opbakning til naturbevaring. Det gælder ikke mindst Rørvigområdet, som er præget af store og varierede naturområder, og hvor der ses en tydelig sammenhæng mellem på den ene side sikringen af offentlighedens adgang til større naturområder i sommerhusenes nærhed, og på den anden side sommerhusområdernes attraktivitet – og dermed også deres handelsværdi – til fordel for sommerhusejerne, for potentielle gæster og turister såvel som for kommunen.

Det samme gør sig gældende på Ordrup Næs, Klintebjerg, i Bjergene samt andre områder med sammenhængende naturområder tæt på. Netop i de nævnte områder kan vi også se, hvordan et fredet område har en positivt afsmittende virkning på naturplejen i nærområdet.

Netop fordi Odsherred har store og færdigt udbyggede sommerhusområder, er der et ekstra stort behov for et planlægningsmæssigt fokus på at sikre de tilknyttede naturområder. Specielt i de seneste år har der været tale om en ekstremt høj byggeaktivitet i sommerhusområderne, hvilket har medført en stor forøgelse af den samlede bebyggelsesgrad – uden at der er sket en tilsvarende udvidelse af naturområderne. Det er derfor nødvendigt at identificere sådanne åndehuller og sikre deres bevaring og genetablering som naturområder, der kan forhindre "forstumning" af især de tætte sommerhusområder med små grundstørrelser.

Sommerhuse og energiforbrug

1. Det gennemsnitlige elforbrug i et sommerhus er steget med 50 pct. i de seneste tyve år. Det forventes at stige med yderligere 30 pct. i de næste ti år, primært pga. stigning i helårsbeboelse af sommerhuse.
2. Kun ved massiv isolering og indførelse af vedvarende energianlæg kan sommerhusenes elforbrug i 2015 blive lavere end i 2005.
3. De ældre sommerhuses elforbrug kan reduceres med 20-44 pct. ved isolering.
4. Elforbrug til varmt vand kan reduceres med 14-31 pct. ved installation af solfanger til varmt vand.

Kilde: Elforbrug i sommerhuse, SBI 2006:06.

Dette kan ske ved en aktiv registrering og planlægning af områderne, og alle brugbare planlægningsredskaber skal inddrages. I kommuneplanen er det vigtigt at tilstræbe en yderst restriktiv politik i forhold til udstykning samt sætte høje standarder for grundstørrelser mindstemål. Tilsvarende skal arbejdet med bevarende lokalplaner for særligt følsomme naturområder prioriteres højt.

For at undgå, at kyststrækningerne uden for byzonen ødelægges yderligere af det stigende antal ønsker om dominerende sommerhuse, store terrasser og fjernelse af al bevoksning, bør man i lokalplanrammer og lokalplaner i sommerhuszonerne have en bestemmelse, der peger på bevaring af landskabelige kvaliteter og værdifuld vegetation. Dette hensyn gælder i særlig grad de ejendomme, der grænser op til kysten og dens åbne bagland

Danmarks største sommerhuskommune har interesse i både at sikre og frigøre den naturkapital, der ligger bundet i sommerhusgrundene.

Beplantning på sommerhusgrunden

Enkle og gode råd til forbedring af sommerhusbeplantningen kan findes i folderen "Vejledning om naturpleje i sommerhusområder". Folderen har planteliste med nyttige oplysninger om anbefalede planter.

Vælg planter med udgangspunkt i:

- Landskabstype (morænebakker, strandeng osv.).
- Nærhed på kysten.
- Ønsket beskyttelse mod blæst.
- Ønsket beskyttelse mod indblik.

Undgå planter som truer naturen: Vælg andre vildroser end hybenroser og fx klitroser, hunderoser og æbleroser. Vælg andre træer end østrigsk fyr og fx skovfyr og seljerøn.

Kilde: www.odsherred.dk

eller til de fredede områder, hvor bevoksningens og terrænets karakter ud mod naturområderne skal bevares.

Det er en bedre strategi at beskytte et naturområde forebyggende end at bruge kræfter på ressourcerekrævende dispensations- og klageforløb, som vil være resultatet af, at der ikke foreligger tilstrækkeligt klare politiske udmeldinger om beskyttelsesintentionerne for de følsomme naturområder tæt på de store sommerhusområder.

En særlig opmærksomhed skal rettes mod kommunens mange feriekolonier, som ofte ligger i meget naturskønne og kystnære omgivelser. Mange befinder sig i områder, der har været udstykket tidligt, og derfor er de også omgivet af udstykninger med små grundstørrelser. Disse kolonier råder ofte over større sammenhængende grønne naturarealer, der i praksis fungerer som biologiske åndehuller for flora og fauna – og som grønne "stræk for øjnene" for de borgere, der bor tæt på eller færdes i områderne.

Vi anbefaler, at kommunen fremtidssikrer alle naturarealer på de nuværende feriekolonier i form af natursikrende lokalplaner.

Det er ligeledes nødvendigt at udarbejde plejeplaner for såvel de fredede områder som andre grønne områder tæt på sommerhusene. En aktiv indsats her vil spille en vigtig rolle i forhold til genskabelse, nyskabelse og sikring af naturværdier. Mangel på stier og manglende vedligeholdelse af eksisterende stier er efterhånden mange steder en alvorlig hindring for offentlighedens adgang til naturoplevelser og sundhedsfremmende motion.

Vi ønsker en øget bevidsthed om naturen og vores brug heraf, men samtidig skal det gennem planlægning sikres, at det ikke sker på bekostning af naturen selv.

Som udviklingstendenserne tegner sig, vil slitagen på naturen i sommerhusområderne samlet set medføre en automatisk kvalitetsforringelse – med mindre der føres en aktiv og naturbevidst politik.

Overskriften på Odsherreds Kommunes arbejde med sommerhusområderne kan derfor lyde:

Udbygning af kvaliteterne frem for kvantiteterne i sommerhusområderne – og det er en opgave, som DN Odsherred med glæde vil deltage i.

Bjerglandet

Det sidste af de fire landskaber, vi ønsker at fremhæve som typisk for Odsherred, har vi kaldt "Bjerglandet". For mange er det indbegrebet af Odsherred og det første, der møder én: De typiske morænebakker, som udgøres af de øer i efter-istidshavet som isen efterlod, da den trak sig tilbage. Ikke stort og fladt som Øst-Sjælland, ikke store udstrakte bakker som sydlige dele af Vest-Sjælland, men evigt vekslende bakkelandskaber, der ligger i kontrast til lave flader af inddæmet og hævet havbund og åbent hav og fjord.

Det er de bakker, der gør, at Odsherred byder på så varierede og hurtigt skiftende udsigter, når man til fods, på cykel eller i bil bevæger sig gennem landskabet.

Det er de samme bakker, der i lange tider har begrænset landbrugets størrelse, og som har dannet et utal af mindre søer, vandhuller og moser, der retteligen hører med

til Odsherreds naturlige særkende-tegn.

Kernebiotopen i bjerglandet er overdrevene, der er dannet på mager eller udpint jord, og som ligger i Danmarks nedbørsfattigste område. Mange af disse overdrev er gamle og med en rig flora. De træløse overdrev fremmer oplevelsen af landskabsformerne, og de er samtidig vigtige for grundvandsdannelsen.

Desværre har de seneste hundrede års udbredte dræning de fleste steder reduceret vandindholdet i bjerglandskabet til en brøkdel, selv om fx en ny og genskabt sø som Højby Sø er med til at anskueliggøre de naturligt iboende kvaliteter i landskabet.

Det er også i bjerglandet, at vi finder noget af den hurtigste grundvandsdannelse i landet. Dét giver Odsherred en helt speciel forudsætning for at bevare en enestående ressource – vores grundvand under

Overdrevets karakter

Et overdrev er en kulturbe-tinget landskabstype, der tidligere var græssede arealer på tør jord, benyttet til landsbysamfundenes fællesgræsning. Den er karakteriseret ved en mere eller mindre tæt vegetation af flerårige græsser og urter, der holdes nede af dyrenes græsning, samt af spredte krat af buske og træer. Kun planter, der kan modstå græsningen, har overlevet og tilpasset sig vilkårene. Karakteristiske overdrevs-urter er fx Håret høgeurt, Tjærenelike og Nikkende kobjælde. Overdrev skal plejes, og jo mere lys, des mere flora.

Kilde: Naturen i sommerhusområder.

Afgræsning af overdrev i bjerglandet.

bjerglandet – og samtidig give landskabet en ekstra dimension: Overfladevandet i søer, moser og vandhuller, som er så kendetegnende for kommunen fra naturens hånd.

Desuden kan vi dermed opleve modsætningen mellem de tørre bakkede overdrev og de fugtige lavninger med moser og søer – sammenkædet af rindende vand. Det giver hele tre ting på én gang, nemlig miljø (grundvand), landskab (endemoræner) og natur (overdrev).

DN Odsherred har en ambitiøs ide om at lade bjerglandets potentiale for grundvandsdannelse, alsidig natur og mindre landbrug drive udviklingen i dette område mod en bæredygtig udnyttelse ved at tilskynde til:

- Sløjfning af dræn og etablering af eng- og vådområder, herunder vandløb og åbne grøfter.
- Bevaring af gamle overdrev på magre jorder gennem øget, men ekstensiv afgræsning.
- Etablering af nye overdrev til mere sammenhængende flora.
- Sikring af sammenhæng i bjerglandet mellem overdrev, gravhøje, markveje og stendiger (det tørre)

samt sikring af sammenhæng mellem moser, vandløb, søer og våde enge.

- Miljøvenligt landbrug.
- Lokale fødevarer, eksempelvis "Odsherreds overdrevsbøffer".
- Sikring af større sammenhængende natur af hensyn til artsdiversiteten såvel som landskabsoplevelsen.

Vi har her udpeget to mulige "pilotområder", som i dag stadig indeholder nogle spændende søer, moser og vandhuller og derfor er egnede som udgangspunkt for at vise potentialet i en sådan strategi, nemlig:

- Grevinge halvøen.
- Bakkelandskabet mellem Højby og Lumsås.

Grevinge halvøen er det kuperede landskab mellem Lammefjorden og Sidinge Fjord. Det inkluderer et tæt net af vådområder. Endvidere er der store grusforekomster, som i visse profiler fortæller om landska-

bets dannelse. Flere af bakkerne vil kunne udlægges som overdrev (Grevinge Bakker, Luntebjerg, Smithbjerg m.fl.). Landskabet er i øvrigt præget af mange små landejendomme, stengærder, levende hegn, små pletter af overdrev og moser samt af landsbyer, der er bevaringsværdige. Området afvander til Isefjorden.

Højby-Lumsås området afgrænses mod vest af Kirkeåsvejen, mod nord af landevejen fra Lumsås mod Nykøbing og mod øst og syd af Næsholm, Højby og Gudmindrup. Også her finder vi et kuperet landskab med store og små søer og moser med betydeligt naturindhold allerede i dag, men med begrænset forbindelse mellem vådområderne. Udlægning af græsningsarealer vil kunne skabe sådanne forbindelser i kombination med sløjfning af dræn og genetablering af vandhuller. Området afvander til Sejerø Bugt og Kattegat.

Et kig på forekomsten af sjældne og ret sjældne, danske arter i Odsherred understreger betydningen af bjerglandet og dets vådområder for flora og insektliv på landsplan. Der

Sjældne planter og insekter i Bjerglandet

Grøn mosaikguldsmed – Herrestrup Mose (**sjælden**).

Dværgrygsvømmer – Herrestrup Mose (**ret sjælden**).

Foranderlig blåfugl – Veddinge Bakker (**ret sjælden**).

Markperlemorsommerfugl – Veddinge Bakker (**ret sjælden**). Forekommer også ved Høve Strand.

Guldhale – Klint Bakker (**ret sjælden**). Forekommer også ved Stenstrup Lyng.

Hylde gøgeurt (orkidé) – Bjergene (**sjælden**).

Tæt blomstret trådspore (orkidé) – Veddinge bakker (**sjælden**).

Vellugtende skabiose – Ordrup Næs (**sjælden**).

Nikkende kobjælde – Bjergene (**ret sjælden**). Forekommer også på Sjællands Odde, langs Sejerø Bugt, Ordrup Næs, Skansehage, Korshage og Nakkehage.

Kilde: fugleognatur.dk

Inde i land giver søer og mosehuller en ekstra dimension til bjerglandet.

er således talrige lommer af naturrigdom, som med en hjælpende hånd kan løfte bjerglandet op i dansk særklasse.

Ved at udarbejde en naturplan for bjerglandet vil Odsherred Kommune på smukkeste vis følge op på regionplanen, der omfatter delområder udlagt som "beskyttelsesområder" og "større uforstyrret landskab".

Kommunen kunne endvidere overveje at indkøbe dyr til ekstensiv afgræsning og ansætte en "kommunal hyrde". Et sådant initiativ vil ligeledes kunne bidrage til at løse kommunens forpligtelse til pleje af mange af halvnaturlyperne.

Mere vand i Trundholm Mose

I de senere år er der sat fokus på en gendannelse af Trundholm Mose som naturområde med tålsom landbrugsdrift.

Trundholm Mose er oprindelig en bugt i stenalderhavet. Bugten blev senere afgrænset fra havet, og der blev dannet et maritimt forland med en lagunesø. Niveauændringer og tilgroning skabte den nuværende lavlandsmose.

Helt tilbage til stenalderen og bronzealderen har Trundholm Mose været et godt bosættelsesområde. Naturen var righoldig og varieret med kort afstand til hav, søer og fjorde.

I nyere tid – omkring 1895 – blev dræningen af mosen intensiveret, og det ændrede dens oprindelige natur. I dag domineres mosen af ubenyttede parceller og af sporadisk tilgroning.

På initiativ af Danmarks Naturfredningsforening og med opbakning fra nogle lodsejere og den lokale landboforening er der inden for de seneste år sat fokus på en gendannelse af mosen som naturområde med tålsom landbrugsdrift. I 2006

blev der stiftet en lodsejerforening, hvis hovedmål er at skabe en fællesdrift og naturpleje af mosen. Foreningen har til en begyndelse fået udarbejdet en naturregistrering, der bekræftede mosens ringe naturindhold, men også kunne anviser initiativer til forbedringer.

Mosen er en biotoptype, der i Naturbeskyttelseslovens § 3 er fremhævet som natur, der skal beskyttes – og i regionplanen udlagt som velegnet til vådområde. Kun enkelte arealer i Trundholm Mose er udlagt som § 3.

Der er således baggrund for en genetablering af det oprindelige vådområde Trundholm Mose. Med udgangspunkt i en reduktion af dræningen og ændring af åløbene gennem mosen kan vi eksempelvis få:

- En forbedring af grundvandet.
- En "naturlig" rensning af oplandets vand gennem mosen til det maritime forland med lagunesøen

(Korevlerne) og det internationalt udlagte habitatområde (Sejerø Bugt).

- En genskabelse af Kaptajnens Mose som fladsø og Fællesmosen og Sokken som rørsumpe.
- En optimering af naturindholdet og større biodiversitet.
- En udnyttelse af de tørre engområder til høslæt og afgræsning.
- Et område med naturligt krat og træbevoksning.
- Endnu et Odsherred-landskab, der er attraktivt såvel for fastboende som landliggere og turister.

Vandstandshævninger kan være en problematisk proces, men i Trundholm Mose burde der kunne opnås gode resultater ved successivt at hæve vandstanden. Hver hævnings – fx 10 cm om året – vil give kvalitetsforbedringer, og vi har et begrundet håb om, at den øgede naturrigdom vil overbevise flere lodsejere om, at denne metode er vejen frem.

Projektforslag 2:

Sidinge Fjord og opland - vådt igen

Sidinge Fjord området har antageligt potentialer til det største naturgenopretningsprojekt i hele Odsherred.

Udvaskningen af kvælstof til fjorden kan mindskes ved at vådgøre området. Hvor omfattende dette skal være, vil der med stor sikkerhed blive megen debat om. Yderpunkterne går fra en lille pyt vand ved kanalerne til omdannelse af hele det inddæmmede område til en "vejle".

Ud over vådgøring skal spørgsmål vedrørende kulturmiljøer og den kommende nye rute 21 tages med i overvejelserne. Der er ingen tvivl om, at en vejle uden motor(trafik)vej vil give større naturrigdom og bedre oplevelsesmuligheder end et vådområde med en trafikeret vej midt igennem.

Det naturgenoprettede vådom-

råde skal indgå i en sammenhæng med det omgivende skovlandskab. Udlægning af Grevinge Skov til egentligt naturområde (jf. projektforslag 3) vil rumme muligheder for mange spændende arter, og hvilke afhænger formodentlig til en vis grad af, hvor drastisk aktørrerne tør gå til værks. Skal vi lokke havørne og fiskeørne til området, kræver det sandsynligvis en ganske betragtelig vandflade i vejen. Skal pattedyr drages ind i overvejelserne – selv om det kan virke fjernt i det relativt tætbefolkede Odsherred – så vil dette kunne blive stedet for arter som kronhjort, bæver eller vildsvin.

Hvis disse store arealer skal bruges til natur, vil lodsejerne kræve kompensation. Omvendt vil området nord for fjorden kunne blive et af de mest attraktive bosætningsste-

der ikke bare i Odsherred, men på hele Sjælland. Værdien af området vil dog også afhænge af, hvilke muligheder der vælges i relation til naturherligheder versus en støjende motor(trafik)vej som nabo.

Ud fra en energimæssig betragtning vil området også være ideelt – en sydskråning med stor mulighed for nul-energi-huse – og med en fornuftig placering nær en større gennemfartsvej mod såvel hovedstaden som Jylland.

Mulighederne er mange. DN Odsherred vil derfor pege på etablering af et forprojekt, der skal undersøge de forskellige scenarier, og dette langt mere detaljerede materiale kan bruges som beslutningsgrundlag. Et visionært scenarium vil omfatte muligheder for ny natur, bosætning og fornuftigt placering af rute 21 vest om Vig.

En oversigt over Sidinge Fjord.

Naturskovdrift i Grevinge Skov

Rød glente kunne være være en nøgleart af special interesse for Odsherred.

Alle Odsherreds større skove er statsskove under Odsherred Skovdistrikt. Skovene er derfor normalt frit tilgængelige døgnet rundt, og man må færdes, hvor man har lyst.

Skovene drives nu mindre intensivt end førhen, og eksempelvis er både Ulkerup Skov og Grevinge Skov allerede nu udlagt som B-skove – dvs. skove, hvor der skal skabes bedst mulig trivsel for dyre- og plantelivet og for den "stille" skovgæst. På langt sigt skal alle danske statsskove omlægges til naturnær drift. I løbet af 2008 skal der være opstillet langsigtede mål for skovudviklingen i alle statsskove.

DN Odsherred foreslår, at dele af Grevinge Skov – og eventuelt også

Ulkerup Skov – udlægges som ren naturskov. Skoven skal i disse områder drives så ekstensivt som muligt, og al færdsel og forstyrrende aktiviteter skal minimeres.

Konkret vil vi foreslå, at der i samarbejde med Odsherred Skovdistrikt og fx Danmarks Miljøundersøgelser nedsættes en arbejdsgruppe, som skal udpege en række nøglearter, der er specielt interessante for Odsherred. Af fugle kunne dette være: Havørn, Kongeørn, Rød glente og Ravn. Tilsvarende skal der findes en række sommerfugle, padder samt plantearter. Arbejdsgruppen skal undersøge præcis hvilke krav, disse arter stiller til deres yngleplads/levested. Fx hvor

højt skal en havørns redetræ være, hvor langt skal der være til nærmeste sti/vej osv.

På baggrund af denne undersøgelse udpeger arbejdsgruppen de bedst egnede områder i skovene og kommer med forslag til, hvordan skovdriften skal foregå i og omkring disse områder, samt om der skal iværksættes særlige beskyttelsesforanstaltninger.

Selv om hvert område således er udpeget ud fra nogle bestemte nøglearters behov, er vi overbeviste om, at mange andre dyre- og plantearter også vil nyde godt af, at der rundt omkring i skovene etableres nogle "oaser", hvor naturen får lov til at passe sig selv.

Projektforslag 4:

Naturbeskyttelse i Klintområdet

I området omkring Sonnerup Skov og Klintebjergområdet ligger der en række større og mindre privatejede områder, hvoraf en stor del fremtræder som åbent landskab. Det gælder dele af Klint Sø, Bjergmoserne samt et større overdrev øst for Sonnerup Skovs strandeng.

Naturtyperne omfatter bl.a. havkyst med en bred stenstrand, skov, stejle skrænter, strandsump, strandeng, mose, overdrev og sø.

Det nuværende niveau af naturbeskyttelse i området er langt fra tilstrækkeligt.

Foruden Sonnerup Skov, der drives af Odsherred Skovdistrikt, er dele af Klintebjergområdets landskab og vegetation sikret af en fredningskendelse fra 1967. Fredningen dækker imidlertid kun en lille del af det bevaringsværdige område, herunder fx kun et lille hjørne af Nørre Bjergmose.

En stor del af området befinder sig i kystnærhedszone A, meget af området har status som § 3 område, og en del ligger inden for såvel skovbyggelinjen som kystbeskyt-

telseslinjen. Problemet er, at dele heraf samtidig ligger inden for sommerhuszonen med risiko for senere udstykning og bebyggelse.

Der er derfor behov for en fremtidssikring af det sammenhængende, meget smukke og varierede naturområde øst og sydøst for Sonnerup Skov omfattende dele af Klint Sø, Nørre- og Søndre Bjergmose samt Klintebjergområdet.

Ved at sikre sammenhængen i området og give offentligheden adgangsmulighed, kan publikum finde nogle spændende og varierede naturoplevelser på et forholdsvis begrænset areal, da landskabet veksler hurtigt mellem henholdsvis flade og kuperede, våde og tørre, næringsfattige og frodige områder. Hertil kommer markante udsigter, adgang til lystfiskeri og badning samt muligheder for primitiv overnatning i Sonnerup Skov. Alt inden for nogle få kvadratkilometer.

DN Odsherred mener, at det er nødvendigt med en grundig vurdering af dette naturområdes behov for beskyttelse og pleje, således at natur-

værdierne bevares for fremtiden og ikke gradvis forringes ved tilgroning eller ved overgang til andre former for anvendelse. En samlet plan for området skal således indeholde såvel plejeplaner som planer for en udvidelse af det fredede areal, ikke mindst området tættest på kysten – og dermed forbindelseslinjen mellem Sonnerup Skov og Klintebjerg. Der vil også være behov for en revision af områdets planstatus fra sommerhuszone til landzone.

Som udgangspunkt for en plejeplan kan anvendes de registreringer af områdets vegetation og dyreliv, der daterer sig fra de seneste ti år. Her fremgår det, at der er tale om store variationer og artsrigdom som følge af de meget store forskelle i landskabstyper og jordbundsforhold. I forbindelse med registreringen er der endvidere udarbejdet forslag til en plejeplan for Klintebjergområdet. Dette forslag vil i stor udstrækning kunne bruges som både grundlag og inspiration for arbejdet med sikring af naturværdierne i Klintområdet.

Klintområdet set fra oven.

Projektforslag 5:

Fra feriekolonier til grønne områder

Odsherred har i dag omkring 40 egentlige feriekolonier tilbage - her Solborgen.

Odsherred Kommune har mange feriekolonier, der i dag ligger som oaser i udbyggede sommerhusområder eller i kystnære områder – i nogle tilfælde direkte op til fredede arealer.

De fleste feriekolonier blev bygget i forrige århundrede som en feriemulighed for dårligt stillede københavnske børn, men behovet har ændret sig. Kolonierne bruges ofte til andre formål, og i nogle tilfælde nedlægges de. Alene i de seneste 10-15 år er ca. ti kolonier solgt og udstykket til sommerhusgrunde, og det er en trist udvikling i betragtning af, at der samtidig forsvinder et grønt åndehul i de tætte sommerhusbebyggelser.

I dag har Odsherred ca. 40 "rigtige" feriekolonier tilbage, og halvdelen er beliggende i sommerhusområderne langs Sejerø Bugt.

I alt 85 pct. af kolonierne ligger i sommerhuszonerne. Heraf findes adskillige inden for Natura 2000-områder og enkelte på fredede arealer. Kun seks kolonier er beliggende i by- eller landzone.

De fleste kolonier har ret store grundarealer med lav bebyggelsesprocent, og det ses som et enormt udviklingspotentiale for turistindustrien. Desværre håndteres udviklingen i visse tilfælde med naturen som taber.

Hvis valget falder på at omdanne nedlagte feriekolonier til ferielejligheder eller pensioner, så skal der fastsættes en så lav bebyggelsesprocent og udnyttelsesgrad, at de grønne arealer ikke forsvinder.

DN Odsherred foreslår, at der foretages en individuel vurdering, hver eneste gang en feriekoloni nedlægges. Der skal ske en vurdering af stedets eksisterende naturværdier på såvel koloniens eget areal som af det tilstødende område.

I nogle tilfælde vil det være oplagt, at feriekolonierne overgår til rene naturområder, og de til tider nedslidte og ikke særlig funktionelle bygninger rives ned – især hvis de er beliggende i eller op til fredede områder. Her kan finansieringen være et problem, men vi peger på naturfonde som en mulighed for støtte til formålet.

I andre tilfælde vil det være naturligt at udnytte den eksisterende bygningsmasse til andre rekreative formål, eventuelt med en rimelig udbygning. Dette skal naturligvis foregå med respekt for omgivelserne, og det gælder hensynet til naturen såvel som til sommerhusbeboerne.

Vi opfordrer Odsherred Kommune til at sørge for en kortlægning af koloniernes beliggenhed. Målet er at skabe overblik over de resterende kolonier og definere rammerne for den fremtidige udvikling.

Risikoen for en uheldig udvikling skal forebygges ved at indarbejde problemstillingerne i fremtidige lokalplaner og inddrage feriekoloniernes fremtid i de kommende års arbejde med den nye kommuneplan.

Efter vores opfattelse vil Grønt Råd Odsherred være et oplagt forum til drøftelse af forskellige muligheder for fremtidig udnyttelse af feriekolonier i tilfælde af, at deres status skifter karakter.

Sikring af grundvandsressourcer i Bjerglandet

Det kuperede landskab er rigt på levende heg, der virker som biologiske spredningskorridorer.

Odsherreds morænelandskab har – ud over sine landskabelige værdier – stor miljømæssig værdi som et område, der er præget af ekstraordinær høj grundvandsdannelse.

Nedenunder det storslåede kuperede landskab, domineret af Vejrhøj- og Hønsinge buerne og Lumsås, strækker Danienforkastningen i kalklaget sig fra Sejerø mod nordøst gennem Odsherred fra Korevlerne til Nyrup Bugt. Det er disse geologiske strukturer, der er baggrunden for, at der netop her befinder sig meget store grundvandsreserver, som snarest bør fremtidssikres ved en handlingsplan.

Da området historisk har været præget af små landbrug og småbiotoper, kan der være et begrundet håb om, at miljø- og naturfremmende foranstaltninger kan få en

betydelig positiv effekt på ret kort sigt.

DN Odsherred mener, at en handlingsplan skal udpege området som et velegnet mål for projekter til fremme af miljøvenligt landbrug og samtidig konkretisere miljømål til langtidssikring af grundvandet.

Planelementer, som vil kunne fremme disse mål, er fx:

- Initiativer til mindsket spredning af gødning og gylle.
- Incitamentter til etablering af udvidede dyrkningsfrie bræmmer langs søer, moser og vandløb.
- Skovrejsning.
- Vedvarende græsning på de karakteristiske storebæltsnære overdrevsbiotoper i bakkelandet.
- Græsning af moser og enge i lavlandet.

- Foranstaltninger til fremme af sløjfning af dræn.

Vi foreslår, at der udpeges et pionérområde til demonstration af konceptet på baggrund af lokal interesse. I den nuværende situation kunne fx Grevinge halvøen eller Højby-Lumsås området være velegnede, idet begge områder stadig indeholder et ret højt antal mindre søer.

En omlægning til mere økologisk jordbrug og en profilering af Odsherred i den henseende går godt i spænd med trend i tiden om sunde og lokale fødevarer, der samtidig har en historie at fortælle. Et sådant initiativ kan ikke mindst forventes at blive omfattet af stor opmærksomhed fra kommunens mange naturglade gæsters side.

Projektforslag 7:

Odsherreds sammenhængende stisystem

Mange mennesker nyder Odsherreds smukke og varierede landskaber gennem bilruden, men den rigtige nydelse med mange oplevelsesmuligheder bliver først indfriet, når man kommer rigtigt udenfor.

Gennem et differentieret sammenhængende stisystem kan Odsherred tilbyde de fastboende, landliggerne og turisterne mulighed for at få rørt sig og på egen krop erfare, at sloganet "lys, liv og landskab" ikke bare er tomme ord.

Visionen for DN Odsherred er et stisystem, der er opdelt i cykel-, ride-, gang- og trampestier, så konflikter mellem de forskellige grupper undgås. Stisystemet er indarbejdet som en del af kommuneplanen, og ved lokalplanarbejdet er der indført et fast punkt, der hedder "forbindelse" til stisystem. Det skal være muligt fra byer, sommerhusområder og

parkeringspladser at gå eller cykle en overskuelig rundtur.

Det differentierede system er med til at højne trafikikkerheden, eksempelvis indgår dele som skolestier.

Stisystemet udbygges løbende som en form for produktudvikling, så der regelmæssigt er spændende nyheder, som medvirker til alles ønske om et snarligt gensyn med Odsherred.

Stisystemet giver rige muligheder for at opleve "lys, liv og landskab". En tur på stier i nærheden af hav og fjord afspejler disse elementers indflydelse på oplevelsen af de omgivende landskaber. Stier igennem eller ved nogle af vore mange naturperler afslører et mylder af liv. Vi har en rig og varieret flora og fauna. Både for fugle og sommerfugle er det dokumenteret, at inden for mindre områder forefindes nogle af de mest artsrige områder i Danmark rent faktisk i Odsherred.

Vore landskaber taler for sig selv. Oplev Odsherred – Danmark i en håndvending – en tur på vore stier viser, at det ikke bare er tom snak.

Nogle stier slynger sig blot igennem landskabet eller er forbindelser, mens andre går mod deciderede mål så som udsigtspunkter. Nogle er kendte, andre er det ikke. En lille del af stiprojektet skal sætte fokus på at øge kendskabet til Odsherreds mange perler. Oplevelsesmulighederne søges forbedret ved små informationstavler på relevante steder og gennem foldere med turforslag.

Alt i alt vil en satsning på udbygning og forbedring af stisystemet være med til at styrke Odsherreds position som et sted, hvor mennesker og natur trives i balance, og hvor der altid er mulighed for nye og spændende oplevelse bag det næste hjørne.

Oplev Odsherred - også gennem et udbygget stisystem.

Invitation til samarbejde

SLOGAN

"Lad naturpotentialiet blive til gavn og glæde for fremtidens Odsherred"

Projekterne i denne rapport kan bidrage til at fastholde og udvikle centrale naturområder i kommunen.

DN Odsherred håber, at selv en så kortfattet oversigt som denne tydeligt viser, at der i Odsherred Kommune er rigtig mange muligheder for dels at skabe forbedrede levesteder for dyr og planter, dels at udvikle mulighederne for naturoplevelser.

De foreslåede projekter er valgt, fordi vi betragter dem som hastende og vigtige indsatsområder, der kan bidrage til at fastholde og (videre)udvikle centrale naturområder i kommunen. Kataloget er bestemt ikke udtømmende – blot et sted at begynde.

Netop i disse år er der fokus på den nationale forpligtelse over for EU for at forhindre naturens tilbagegang, og i dette lys er de fremlagte projektforslag ekstra relevante.

Fra regeringen er der lagt op til samarbejde mellem lokale myndigheder og organisationer, både erhvervsmæssige og grønne.

Landdistriktsmidlerne er formentlig den største lokalt forankrede pulje. Vi håber, at der er interesse og intentioner om at bruge nogle af disse midler til at fremme forholdene for Odsherreds natur og dermed for livskvaliteten

på helårsbasis i et landdistrikt som Odsherred.

Miljøministerens udpegnings af Isefjorden som et af de 11 indsatsområder i forbindelse med "miljømilliard" burde ligeledes kunne give en positiv effekt på Odsherreds natur.

Endelig er der – om end på et mere beskedent niveau – de grønne partnerskaber, hvis målsætning også kan falde ind under de emner, der er behandlet i denne rapport.

Vi har understreget vigtigheden af at fremme naturens diversitet og de oplevelsesmæssige kvaliteter og muligheder i forbindelse hermed. Vi skal endvidere påpege, at visionen om bæredygtighed og miljøforbedringer på såvel vandkvalitet som CO₂ udledninger også vil være et gennemgående tema i vores synsvinkel på det kommende arbejde med Odsherreds natur.

En beslutsom og vedholdende indsats er, hvad der er brug for. Vi er i DN Odsherred ikke i tvivl om, at der er mange, både på politiker- og forvaltningsniveau, der som vi er stærkt engagerede i at bidrage til en sådan udvikling. Vi er også klar over, at kommunen er under pres i forhold til organiseringen af sine nye og meget omfattende opgaver.

Hvad vi i første omgang kan tilbyde er et samarbejde i forhold til at definere og beskrive naturprojekterne i en sådan form, at arbejdet med at sikre midler til og implementere dem kan lattes.

Vi ser for os, at Odsherred med sit store naturpotentiale kan få en endnu mere markant profil i relation til naturbevaring og bæredygtighed, og vi har både energi og ressourcer til at tilbyde et solidt samarbejde om dette mål.

... til gavn for såvel fastboende som landliggere.

Anvendt litteratur

Rørvig Naturfredningsforening (2001):
Mellem Isefjord og Kattegat,
Rørvigs natur- og kulturhistorie.

Danmarks Naturfredningsforening (2001):
Danmarks fredede områder.

Kommuneplaner og fredningsbestemmelser
fra tidligere Nykøbing-Rørvig Kommune,
Trundholm Kommune og Dragsholm Kommune.

Vestsjællands Amt:
Regionplan 2001-2012 samt oplysninger 2006.

Danmarks Natur, redigeret af
A. Nørrevang & J. Lundø. Politikens Forlag.

Grundejerforeningen for Kårup Skov og Ordrup Næs (2006):
Naturen i sommerhusområder.

Bidragydere

Skribenter

Svend Petersen – svep@novozymes.dk
Lasse Braae – lassebraae@hotmail.com
Birgitte Lau – blau@ruc.dk
Conny Klausen – c.b.klausen@os.dk
Knud-Erik Strange – kes@rfst.dk
Willy Schønemann – rekdal@nyka.dk
Peter Løn Sørensen – foelhoej@get2net.dk

Fotografer

Søren Holmberg
Conny Klausen
Birgitte Lau
Jørgen Scheel
Knud-Erik Strange
Willy Schønemann
Marianne Tinggaard
odsherred-billeder.dk

Redaktion

Marianne Tinggaard – mt@jordbrugsakademikerne.dk – 30 92 15 17

